

SZÚTS Zoltán

Az internetes források használata az irodalomtudományban

A világháló széles horizonton történő elterjedésének következményeként a tudományos szövegírás alapkérdésévé vált az online források használata. A téma különösen hangsúlyos az olyan tárgyak esetében, melyek vizsgálati síkja folyamatosan szélesedik, ilyenek például a kommunikáció- és médiatudomány vagy az infótechnológia, de a probléma az irodalmi blogok és elektronikus könyvek megjelenésének következményeként jelen van az irodalomtudományban is. Ennek következtében tehát új jelenségek egész sorát kell rövid idő alatt górcső alá kell vennie a literatúráról való beszédnek is. Mióta az online források használata tényleg téma, azóta ezt a számvetést, melyet én is leírok, nem kerülheti ki egyetlen szerző sem. A jelenség megértéséhez referenciapontként kell használnunk a felgyorsult információáramlást, a megváltozott olvasási és ismeretszerzési szokásokat, illetve a közösségi tartalomlétrehozás formáit, a blogokat, és a wikiket, melyek felületén a felhasználóból szerző válik.

Megfigyelhető, hogy a hagyományos könyvkiadói struktúra nem mindig képes választ adni a felgyorsult és megnövekedett információáramlásra. Az új jelenséggel foglalkozó kötetek a nagysebességű változásoknak köszönve már megjelenésükkor gyakran elavult tudást tartalmaznak. A folyóiratok valamennyire gyorsabban tudnak reagálni a kihívásokra, de természetüknél fogva az itt megjelent tanulmányok csupán a jelenségek szűk spektrumát képesek átfogni. A probléma megértéséhez kézzelfoghatóbbnak tűnik egy eset, egy történet rekonstruálása. A recepció 2009-ben a MySpace oldalt tartotta az internetes művészeti önreprezentáció legfontosabb felületének, így a 2010-ben és 2011-ben megjelent tanulmányok és kötetek a közösségi médiatartalmak előállítását bemutató folyamatok során hivatkoztak rá. Ha ezen cikkek a témáról való beszédet célul kitűző egyetemi szemináriumok és előadások kötelező irodalmává válnak már 2012-ben, akkor azt hihetnénk, naprakész bibliográfia kerül a hallgatók kezébe. Időközben azonban a MySpace elveszítette népszerűségét, és ma már nem számít az internetes művészi (zenei, képzőművészeti, irodalmi) reprezentáció trendalakító felületének. A témával foglalkozó nyomtatott szakirodalom tehát már megjelenése pillanatában elavult. A kihívásra a szerkesztett és hiteles, online publikált tanulmányok, illetve online források szakszerű, kritikai használata adhat választ.

Anélkül, hogy e tekintetben a legcsekélyebb mértékben is jogot formálnék az egyértelműség látszatát keltő javaslatára, fontosnak tartom rámutatni, hogy az online forrásokról való beszéd lehetőségeinek vizsgálata a kortárs technológia tapasztalataival a hátunk mögött felveti a sebesség, az olvasási szokások változása és a közösségi tartalomlétrehozás kérdéskörét. Ezen kérdések – s az azokból következő megannyi kifejtésre váró probléma, mint például a hitelesség, a copy-paste, és az új kritikai ismeretek elsajátítása – érzékelhetőek tehát ennek a tanulmánynak a háttérében.

Az instant ismeretszerzés iránti igény

A tudás megszerzésének módja jelentős változáson ment keresztül. A jelenség azzal magyarázható, hogy a világháló mindennapi életbe való beépülésének következményeként radikálisan megváltozott az információszerzés, olvasás, valamint a tanulás mechanizmusa. Ennek következményeként a felsőoktatásban tanuló hallgatók részéről ma nagy igény mutatkozik az ismeretek gyors megszerzésére. Az okok közé sorolhatjuk az olvasási szokások átalakulását, és azon pragmatikus szempontot, miszerint a hallgatók nagy része már nem nyomtatott, hanem online szakirodalmat használ, és nem könyvtárban, hanem a világhálón keres. Tanulmányom részben ennek az igénynek a felismerése, és a rá adott válasz alapján született.

Ahhoz, hogy a jelenséget jobban megérthessük, vissza kell tekintenünk, és szélesebb történeti kontextusba helyezni a kérdést. A maga korában a könyvnyomtatás nem csak, hogy lehetővé tette az ismeretek, információk széles körben való elterjesztését, hanem megváltoztatta a recepció addig kanonizált formáit is. A tudósok igyekeztek összefüggéseket találni a jelenségek között. Ez az új, elemzésen és összefüggések keresésén alapuló rendszer a nyugati világban egészen a modernség végéig tartotta magát az irodalomtudományban is.

Radikális módon megváltozott a tudás gyűjtésének, megismerésének, és terjesztésének folyamata. A tudás frissítésének, ellenőrzésének, újraírásának Leed szerint a nyomtatott könyv, szemben a kéziratos könyvekkel, olyan „sztenderd termék”-e volt, melyből több ezer azonos másolat készült.¹ A kiadók szokása volt kezdetben a javításokat és hozzászólásokat begyűjteni az olvasóktól. Ez a visszajelzési rendszer konzerválta és pontosította a lejegyzett ismereteket, és tudományos forradalomhoz vezetett. Amíg korábban változatlan tudás öröklődött a következő generációkra, addig a nyomtatás megjelenésével az olvasók folyamatosan „nyomoztak”.

A képernyőről való olvasás paradigmaváltó jellege

A tudásról való beszéd során fontos kiemelnünk, hogy az információs kor természetének köszönhetően mind tágabb horizonton kívánunk ismereteket szerezni. Mielőtt azonban úgy gondolnánk, hogy újra a reneszánsz embert ünnepehetjük, aki számára a művészetek ugyanolyan fontosak voltak, mint a humán vagy természettudományok, ki kell ábrándulnunk. A tudás mélyebb rétegei, illetve az ismeretek közti szelektálás, az eddigi tapasztalatainkon alapuló kritikai gondolkodás ugyanis háttérbe szorul. Ennek egyik oka lehet, hogy az intézményesített kultúra egyelőre képtelen felzárkózni az ismeretszerzés felgyorsult tempójához és egyre szélesedő horizontjához.

A másik okot a világháló írásbeliségének tartott hipertext tulajdonságában kereshetjük, mivel a linkeket tartalmazó online szöveg struktúrájánál és asszociációs

---

¹ Eric LEED, *Elizabeth Eisenstein's The Printing Press as an Agent of Change and the Structure of Communications Revolutions*, *American Journal of Sociology*, 1982/2, 413–429.

jellegénél fogva sokkal alkalmasabb az ötletek, rövid szekvenciák asszociatív közvetítésére, mint a hosszabb olvasásra, vagyis a tudományos publikációk hatalmas változásokon mennek át.² Hasonlóképpen megfigyelhető, hogy a világhálón publikált tartalom sokkal kevésbé használható hivatkozási alapként irodalomtudományi művek létrehozásához, mint inkább szerteágazó, de gyakran felszínes vagy pontatlan ismeretek szerzéséhez, és ez az állítás a magyar nyelvű szövegekre talán még hatványozottabban érvényes.

A gyakorlati szempontokat figyelembe véve elmondhatjuk, hogy másképp olvassunk. Gyorsabban fogyasztunk tartalmakat, hisz a linkek hatására pillanatok alatt tovább ugorhatunk, türelmetlenné válunk, végigpásztazzuk a szöveget. Így szkennelési folyamat zajlik le az olvasás alatt. Már nem olvassuk el a szöveget szóról szóra, hanem különböző önálló mondatokat és szavakat próbálunk kiemelni. Az olvasás sebessége a hagyományos olvasási sebesség fele. Az online weboldalak tartalmát a felhasználók csupán 16%-a olvassa át szóról szóra, és 79%-a szkenneli azt.³

Blogok és wikik

Ma már a világháló és kultúra kapcsolatáról szóló beszéd elképzelhetetlen az úgynevezett webkettő kontextusának figyelembevétel nélkül. A korábbi gyakorlattal szemben, amikor az online tartalmat a felületet birtokló fél biztosította, a korunkra jellemző webkettes szolgáltatásoknál a felületet birtokló csak a keretrendszer teszt hozzáférhetővé, a tartalmat azonban már maguk a felhasználók töltik fel, hozzák létre, osztják meg, vagy éppen véleményezik. A legfontosabb webkettes szolgáltatások a wikik, a közösségi, a videó- és képmegosztó oldalak, valamint a blogok.⁴

Ha az elemzéskor a blogokkal kezdjük a sort, akkor elmondhatjuk róla, hogy a blog egy bejegyzésekkel periodikusan bővülő és a közösség számára hozzászólási lehetőséget biztosító weboldal. A blogok tartalma széles horizonton mozoghat, a személyes, egyéni naplók mellett reprezentáltak a csoportos véleménynyilvánítást biztosító tematikus verziók is, így rendkívül népszerűek például az irodalmi blogok. Blogot egy vagy több szerző indíthat és írhat, jellemző törekvés azonban, hogy az egy weboldalon több szerző által írt szövegek illeszkedjenek a blog egészének stílusához.

A wiki a linkelésen alapuló hipertext-rendszerek fajtája, illetve szoftvere. A wikinek így számos megvalósítása lehetséges, ezek közül legismertebb a Wikipédia. Fontos tulajdonsága, hogy használható csoportos munkavégzésre és közösségi tartalomlétrehozásra, hiszen bárki indíthat új oldalt, de ennek következtében bármely felhasználó szerkesztheti is bejegyzéseinket. Ebből áll a wikik önkontrolláló

---

² SZÜTS Zoltán, *Az új internetes kommunikációs formák mint a szöveg teste*, Szépirodalmi Figyelő, 2009/2, 38–51.

³ TÓSZEGI Zsuzsanna, *Az olvasás trínfosztása. Adalékok a könyvből, illetve a képernyőről való olvasás kérdéséhez*, Könyv és nevelés, 2009/4 = <http://olvasas.opkm.hu/index.php?menuId=125&action=article&id=1023> [2012. 01. 16.]

⁴ Tim O'REILLY, *What Is web 2.0. Design Patterns and Business Models for the Next Generation of Software*, 2005. 09. 30. = <http://oreilly.com/web2/archive/what-is-web-20.html> [2012. 01. 14.]

mechanizmusa. A Wikipédiát nem szükséges bemutatni a hallgatóknak, fel kell azonban hívni a figyelmüket a már említett szabályra, hogy forrásként nem hivatkozhatnak rá, csupán mindennapi ismeretek szerzésére alkalmas, hiszen tartalma folyamatosan változik, így a link azóta már többször átírt vagy nem létező szövegrészre mutathat.

Hitelesség

Egy megfigyeléssel kezdeném azt illetően, hogy miként ítéljük meg az világhálón megjelenő szövegeket. Az online felületek, keresők és közösségi tartalomltrehozás recepciójának egyik közismert problémája, hogy ezen eszközök kutatások és felsőoktatási irodalomtudományi képzésben történő felhasználási módja még nem rendelkezik mindenki által elfogadott és egységes felhasználási stratégiával. A válasz az online források kihívására gyakran még reflexszerű, és ezáltal általánosító vagy elutasító. Ezen felfogás azonban nem kikezsdhetetlen. Elgondolásom abban gyökerezik, hogy az online források hitelességének felismerése egy tanulási folyamat része. Mivel a világháló természetéből adódik, hogy a szolgáltatások folyamatosan fejlődnek vagy eltűnnek, illetve újak jelennek meg, komoly hangsúlyt kell fektetni arra, hogy az oktatott anyag mindig a legfrissebb, éppen aktuális állapotot tükrözze.

A copy–paste kísértete

A továbbiakban a kizárólagos teljeségre való törekvés szándéka nélkül megvizsgál-nék néhány olyan gyakorlati jelenséget, mellyel az irodalomoktatás során mind gyakrabban találkozhatunk. Tudomásul kell vennünk, hogy a világháló, a linkelés, a digitálisan rögzített szövegben történő keresés, illetve a szövegrészek könnyű másolhatósága átalakítja az eddigi akadémiai hagyományt is. „Az egyén és a tudás közvetlen viszonyának lehetősége az elvont tudás intézményrendszerének (az egyetemeknek, akadémiáknak, kutatóhelyeknek, könyvtáraknak, kiadóknak) és hivatalos szakértőinek (a minősített tudósoknak, tanároknak, szerkesztőknek) a hatalmát fokozatosan visszaszorítja.”⁵

A leggyakoribb gyakorlati probléma, mellyel szembesülünk, a nem megfelelő hivatkozás, szélsőséges esetben pedig a copy–paste (másolás és beillesztés) kísértete a forrás megjelölése nélkül. Ezért komoly figyelmet kell szentelnünk a jelenségnek, melyet a szakirodalom és a mindennapi diskurzus plágiumként ismer. Orlovsky Géza 2004-ben a *Digitális barbárság* című konferencián az online források használatának problematikáját egy példával illusztrálta, kitérve a copy–paste, illetve a csekély számban ismert hiteles forrás kérdéskörére:

Ezt a szöveget [Koháry István gróf életrajzát] két évvel ezelőtt egy harmadéves magyar szakos hallgatóm barokk elmélkedő líráról szóló szemináriumi dolgozatából idézem. A szöveg furcsa volt, bár nem teljességgel elképzelhetetlen, hogy valaki a huszonegyedik szá-

---

⁵ ROPOLYI László, *Az internet természete*, Bp., Typotex, 2006, 11.

zad elején még aktívan használja a félmúltat – esetleg olyan távoli, elzárt nyelvszigetről származik, ahol még megőrződtek az ilyen archaikus nyelvtani sajátosságok, szóval nem elképzelhetetlen, de azért tettem egy példát, és a »bűzös börtönbe« kifejezést beírtam a Google keresőjébe. Gyorsan kiderült, hogy szöveg természetesen a múlt század elején született és a hallgató a *Magyar Elektronikus Könyvtárból ollózta ki sebtében ezt az életrajzi részletet*. A felelősségre vonás nem maradt el, ám a szeminárium tagjait nehéz volt rávezetnem arra, hogy miért is elfogadhatatlan az egyetemen ez az eljárás. Ők keresnek szakirodalmat – mondták – de nincs bibliográfia, könyvtárba nincs idejük elmenni napközben, hiszen órákra kell járni, tájékozódásra, anyaggyűjtésre marad tehát éjszaka az internet. Nehéz elmagyarázni, hogy a világháló ugyan nagy segítséget nyújthat a filoszoknak, azonban a tudományos munka egyik legfontosabb mozzanata éppen az anyag *teljes körű* áttekintése és feldolgozása.

Az további megvizsgálandó kérdés lenne, hogy a képernyőolvasás hogyan ássa alá a szövegértési képességeket, hiszen a copy–paste logika [...] azt sugallja, hogy keresd meg a lényegét és vidd – a többivel ne törődj. A hallgatói dolgozatokban az utóbbi években aggasztóan megszorodtak a jelöletlen idézetek, a dolgozatírás művelete egyre inkább arra korlátozódik, hogy az internetről innen-onnan leszedett szövegtörmelékkeket valamilyen többé-kevésbé összefüggő kompozícióvá gyúrák. Egyre kevésbé fontos a forrásszövegek integritása, autoritása, megbízhatósága. Az összeszededetett törmelékek összerendezése pedig többnyire mechanikus, mozaikszerű.⁶

Új típusú kritikai ismeretek megszerzése

Spengler *A Nyugat alkonya* című művében a következőket írja:

A kritikai tudás azon a hiten alapszik, hogy a ma megértése fölényben van a tegnap megértésével szemben. Megint csak az élet az, amely erre a hitre kényszerít. Megoldhatja-e a kritika a nagy kérdéseket, vagy csak megoldhatatlanságukat rögzítheti? A tudás kezdetén még az előbbiben hiszünk. De minél többet tudunk, annál biztosabbak leszünk az utóbbiban. Amíg még reménykedünk, a titkot problémának nevezzük.⁷

Ezen a ponton egy pillanatra fel kell idéznem a mindennapi felhasználó lehetséges percepcióját, aki nem bizonyos, hogy tisztában van azzal a tudománytörténeti változással, mely a világháló mai mértékű felhasználásáig lezajlott. Ezen felhasználó a nyomtatott szöveg olvasási stratégiáit követve nem lesz képes eligazodni a világhálón megjelenő sokféle információ között. A közeg ugyanis a honlapokon és blogokon gyakran teljesen eltérő értékek mentén szerveződve végtelen sok egyéni változatban reprezentálja az emberi kultúra egészét. A probléma vizsgálatához gazdag elméleti háttérrel nyújt Ropolyi László *Tézisek a tudás reformációjáról* című szövege, mely az *Internet természete* kötetének egyfajta „használati utasítása”. „Vajon hogyan tudjuk eldönteni, hogy egy honlapon talált tudományosnak szánt állítás igaz vagy sem?” – teszi fel a kérdést Ropolyi, majd rögtön igyekszik is választ adni: „Csak magunkra, saját korábbi tapasztalatainkra és néhány apró jelre (például az URL cím jellegére) figyelhetünk.”⁸ Csupán saját korábbi tapasztalata alapján tudja egy hallgató megmon-

⁶ ORLOVSZKY Géza, *A digitális szövegkiadás helyzetéről. Vitaindító és javaslatok*, 2004. = <http://magyarirodalom.elte.hu/biop/barbar/cikkek/og.htm> [2012. 01. 16.]

⁷ Oswald SPENGLER, *A Nyugat alkonya. A világtörténelem morfológiájának körvonalai*, II, ford. SIMON Ferenc, Bp., Európa, 1994, II, 11.

⁸ ROPOLYI László, *Az internet természete*, i. m., 13.

dani, hogy a <http://pim.hu/object.4e057d64-7016-4f06-8eaa-be30910d3197>.ivy a hiteles forrás, a (fiktív) <http://szabolorincversei.blog.hu> pedig nem.

Vannevar Bush *As we may think* című tanulmányában⁹ tett megállapításainak célja az volt, hogy átláthatóvá tegye a Gutenberg-galaxis tudását; gondolatmenetét a recepció a mai világháló elméleti alapjának tartja. Már 1945-ben a felhalmozódott publikációk áttekinthetővé tételének, illetve az egymástól független dokumentumok kulcsszavai összelinkelésének kérdésköre foglalkoztatta:

A probléma, úgy tűnik, még csak nem is az, hogy rosszul publikálunk, terjedelemben és témában a mindennapi érdekeket szem előtt tartva, hanem az, hogy a publikálás messze meghaladja azt a mértéket, amit képesek lennénk feldolgozni. Hihetetlen sebességgel gyarapodnak az ismereteink, de a fonál, mellyel a minket érdeklő információkat keressük az így keletkezett labirintusban, a keresztvitorlázatú hajók óta nem változik.¹⁰

A blogok és közösségi tartalom létrehozásának elterjedésével azonban nagyjából hasonló helyzet alakult ki. Az eddig létrehozott információ mennyisége átláthatatlan, annyi különbséggel, hogy a másolás technikájának tökéletesítése még bonyolultabbá teszi a kérdéskört, megváltoztatva például az eredeti és a hamisítvány fogalmát, ez a problémakör azonban már nem jelen tanulmány tárgya. A hatalmas mennyiségű felhalmozott tudásnak, illetve e tudás könnyű visszakereshetőségének köszönhetően pedig csak annyi változás történt az e-galaxisban, hogy bármely állítás, majd annak ellentéte is bizonyítható.¹¹

Válaszok

Amint az a tanulmányból kiderül, összetett problémával állunk szemben. Az elméleti síkon történő megoldásokra már javaslatokat tettem a szövegben. A szerző oldalára redukálva a problémát nem kevesebbet kell tehát előírnunk az irodalomoktatás számára, mint azt, hogy legyen belőle kutató megismerés, melynek során a hallgatók maguk sajátítják el a gyakorlatban a tudományos munka során használható alkalmazásokat, illetve a kritikai tudást, mely képessé teszi őket a hiteles online források felismerésére és használatára.

---

⁹ Vannevar BUSH, *Út az új gondolkodás felé = Hypertext + Multi média*, szerk. SUGÁR János, Bp., Artpool Füzetek, 1996, 3–14.

¹⁰ *I. m.*, 3.

¹¹ SZÜTS Zoltán, *A világháló új jelenségei. A blog és a közösségi tartalom-létrehozás kontextualizációja a gutenbergi hagyományban*, PoLiSz, 2010/8, 22–28.